

LA MILLORA DE LA QUALITAT DOCENT EN EL CONTEXT DE L'ESPAI EUROPEU D'EDUCACIÓ SUPERIOR

Artur Parcerisa Aran

Departament de Didàctica i Organització Educativa
Facultat de Pedagogia. Campus Mundet. Edifici de Llevant
Pg. Vall d'Hebron, 171. 08035 Barcelona

Artur.parcerisa@ub.edu

Al llarg d'aquest congrés d'educació superior en ciències farmacèutiques les ponències, taules rodones, tallers i comunicacions han tractat de diversos temes relacionats amb la docència. Els i les assistents hauran tingut l'oportunitat de participar en una seqüència de formació, iniciada amb la sessió i la conferència imaugural i que clou ara amb aquesta conferència. Qualsevol seqüència formativa es pot estructurar en tres fases, cadascuna amb característiques i requeriments específics: la fase inicial, la de desenvolupament i la de tancament o síntesi. Aquesta darrera fase és tan important com les dues anteriors i, en tot cas, indispensable perquè qui s'està formant aprengui. Permeteu-me que, tot i les especials característiques de la seqüència formativa d'un congrés, m'agafi a la idea de seqüència i us proposi una reflexió global sobre la millora de la qualitat docent a les institucions d'educació superior, a manera de síntesi o, si més no, de visió general sobre aquest tema.

1. La millora de la qualitat docent com a repte permanent: quelcom més que paraules

La Universitat té com a missió fonamental transmetre coneixement, preparar per a l'exercici professional i ajudar al desenvolupament de les capacitats intel·lectuals, morals i culturals de l'estudiant. Per tant, té com a eix bàsic del seu funcionament i de les seves preocupacions la docència o, dit d'una altra manera, els processos d'ensenyament – aprenentatge.

Sent així, esforçar-se per a millorar la qualitat de la docència que s'imparteix ha de ser un repte permanent de les universitats. Aquesta és una obligació social de les institucions d'educació superior i això comporta que, a l'hora de prendre decisions i d'establir priorititzacions, hom no pot oblidar aquest vessant de la tasca universitària. No s'hi val amb limitar-se a declaracions de bones intencions sinó que la Universitat té el deure de fer el màxim d'esforços per oferir una docència cada cop millor, sabent que la qualitat d'aquesta docència sempre serà millorable i que, per tant, sempre es podrà avançar.

Què vol dir una docència de qualitat? Crec que la resposta és senzilla: una docència que ajudi l'estudiantat a aprendre més i millor. Si avancem en aquesta línia, estarem en el bon camí. Es tracta de fer bones classes, de planificar adequadament les assignatures, d'oferir visions coherents i interrelacionades de la realitat, de fer un seguiment acurat de

l'estudiantat... però tot això són mitjans i no hem d'oblidar que aquests mitjans han d'estar al servei del progrés de l'alumnat en el seu procés d'aprenentatge. De la mateixa manera que un metge fa bé la feina quan els seus pacients es curen o un advocat quan els seus clients reben un bon assessorament i resolen els conflictes, el docent i la docent universitaris faran bé la seva feina quan el seu alumnat aprengui. I, per a ser més precís, quan aprengui allò que pretenem que aprengui.

2. El procés de convergència cap a l'espai europeu d'educació superior com a context: una oportunitat quasi única

El procés de convergència cap a l'espai europeu d'educació superior (EEES) sembla envair-ho tot, si més no en els discursos. Però aquest procés – un camí de no retorn, evidentment- consisteix en algunes qüestions clau que, des del punt de vista de la docència, cal tenir clares. No es tracta ara de fer referència al per què ni al sentit de l'EEES sinó de centrar-nos en allò que el caracteritza. La seva finalitat és aconseguir un sistema de titulacions comparable i la transparència dels diplomes i les qualificacions per tal de promoure oportunitats de treball i la competitivitat dels sistemes educatius.

Deixant de banda altres elements també importants i centrant-nos en els que tenen una relació més directa amb la qualitat de la docència, es poden destacar els següents:

- a) Una nova estructura de les titulacions, amb un sistema d'ensenyaments de grau i de postgrau (segons terminologia de l'Estat espanyol).
- b) El paper de les competències com a referència bàsica del que es pretén assolir. Es tracta de que la formació universitària s'orienti a l'assoliment de competències, enteses com aptituds per afrontar eficaçment una família de situacions anàlogues, mobilitzant conscièntment, ràpidament i creativament múltiples recursos cognitius (sabers, sabers-fer, valors i actituds, esquemes de percepció, de raonament...). Les competències no són pas el mateix que els sabers, els sabers-fer o les actituds sinó que mobilitzen i integren aquests. Aquesta idea de mobilització és molt important: no n'hi ha prou amb tenir coneixements, cal saber-los mobilitzar en una situació singular; és a dir, en una situació concreta, amb un context d'urgència i d'incertesa. La competència només es podrà demostrar realment quan el subjecte es trobi davant d'aquestes situacions també reals. A la Universitat ens correspon identificar i prioritzar les competències de cada ensenyament i preveure famílies de situacions on aplicar-les.
- c) El crèdit ECTS (*European Credit Transfer System*), un sistema comú europeu de mesurar la quantitat de treball de l'estudiant. El crèdit ECTS no mesura, a diferència del clàssic crèdit universitari, el treball del professorat sinó que canvia el focus d'atenció a l'estudiant: indica el total d'hores de treballs necessàries per a una o un estudiant mitjà per assolir els objectius de l'assignatura (de la matèria, del mòdul...). Una part d'aquestes hores seran presencials per a l'estudiant, d'altres no.
- d) El control de la qualitat, amb sistemes de certificació i d'acreditació per part d'agències creades amb aquesta finalitat, amb avaluacions prèvies i post.

- e) Una nova manera de gestionar els processos, amb molta més transparència, amb diversitat i flexibilitat curricular (que gestiona l'estudiant) i amb transversalitat.
- f) Tot l'anterior, junt amb altres elements (suplement al títol, mobilitat, etc.) forma un sistema complex amb múltiples interrelacions entre els components.

L'espai europeu d'educació superior constitueix el context ineludible per a qualsevol aposta per a la millora de la docència d'ara endavant. Un context en el que interrelacionen elements com els indicats, configurant un marc nou per a les universitats. Avançar cap aquest nou context suposa també una oportunitat, una molt bona oportunitat, per a impulsar canvis que portin, poc a poc, a millorar els processos d'ensenyament i d'aprenentatge que es donen en l'educació superior. Les noves regles de joc comporten un canvi tal que seria una veritable llàstima quedar-se només en un ajustament superficial i aparent, sense aprofitar l'oportunitat per a millorar la docència universitària.

3. Cap a una docència millor en el nou context: alguns elements nuclears a tenir en compte

Des del mes de novembre de 2005 fins ara, juny de 2006, a la Universitat de Barcelona s'ha desenvolupat un procés, obert a tot el professorat i a les unitats tècniques, consistent en l'elaboració d'un projecte docent comú, que hem anomenat Projecte institucional de Política Docent. Amb aquest procés s'ha pretès arribar a acordar els objectius bàsics de la política docent de la UB pels propers anys, així com les accions a realitzar i els indicadors per fer-ne el seguiment. Els components d'aquest projecte –a les portes de ser aprovat pel Consell de Govern de la Universitat- poden servir de referència per mirar d'esbrinar quins poden ser elements nuclears per treballar per a una millora de la docència en el context de l'espai europeu d'educació superior.

El procés: caminant es fa camí

D'entrada, cal diferenciar dos tipus de qüestions: les processuals i la referida als continguts. Els processos, quan hom es planteja la millora de la docència, són quelcom essencial: es requereix la implicació activa del professorat i també la col·laboració del personal d'administració i serveis. Els processos de millora docent necessiten de la voluntat del professorat, a títol individual, però també de la suma coordinada de voluntats col·lectives. Per avançar és necessari compartir un projecte i sumar-hi esforços. Per a millorar la docència –que recordem-ho, s'ha d'entendre en el sentit de millorar els processos d'aprenentatge de l'estudiant- és important arribar a acords i prendre decisions però també ho és iniciar i desenvolupar processos d'anàlisi i de reflexió col·lectiva sobre la pràctica docent. El propi procés és sovint l'estímul més important per seguir endavant.

Alguns continguts per a la millora de la docència

Tot i que breument, veiem quins són els continguts més rellevants que hem plantejat en el nostre Projecte de Política Docent i que poden servir com a referència més general per a processos de millora de la qualitat docent. Les següents anotacions destaquen allò que s'ha considerat clau.

a) Metodologia, materials didàctics, avaluació dels aprenentatges i innovació docent.

El professorat desenvolupa la seva docència d'una determinada manera, amb una determinada metodologia, fent servir uns materials de suport (en paper, digitals...) i portant a terme determinats procediments per a l'avaluació. Es tracta de tres aspectes que palesen l'estil d'ensenyar del professor o professora, les característiques del procés d'interacció entre el professorat i l'alumnat, el paper que s'està donant a l'estudiant respecte al protagonisme en el seu procés d'aprenentatge, etc.

Sense innovacions en la metodologia, en els materials i en els sistemes d'avaluació no hi ha canvi real en la docència. Hem d'acceptar (com a mínim) que el mitjà també és el missatge. Però cal estar alerta: no hi ha ni la metodologia bona, ni els materials adequats ni el sistema d'avaluació òptim. Tant en uns aspectes com en els altres hi ha possibilitats diverses. La qüestió clau és que les decisions sobre com ensenyar i avaluar es fonamentin i siguin coherents amb uns principis que orientin la nostra pràctica cap a afavorir l'aprenentatge de l'estudiant. El primer que hem de tenir clar són els principis (per exemple: coresponsabilitat del docent i del discent, necessitat de que l'estudiant reflexioni sobre la seva pròpia manera de procedir, paper essencial de la síntesi per tancar les seqüències de formació, etc.). Després cal cercar metodologies, materials i sistemes d'avaluació que siguin el més coherents possibles amb aquests principis.

Una qüestió tan d'actualitat quan es parla d'espai europeu d'educació superior com és el paper de la docència semipresencial i el que entenem per semipresencialitat és un bon exemple de la necessitat de reflexionar sobre els principis que han de guiar l'acció formadora i, a partir d'ells, prendre decisions. La semipresencialitat no és bona ni dolenta per si mateixa, depèn de com s'entengui, com s'enfoqui i a on ens porti.

Entre les decisions a prendre són crucials les que es refereixen a l'avaluació. Ho són perquè l'avaluació pot tenir moltes cares i pot ajudar a fomentar en gran manera unes o altres actituds en l'alumnat respecte del seu procés formatiu a la universitat. Per exemple: serà molt diferent que l'avaluació sempre serveixi per acreditar – per valorar i qualificar – o que plantejem una dinàmica de treball on l'autoregulació per part de l'estudiant, l'avaluació entre companys, la coavaluació amb el professorat... tinguin com a finalitat principal ajudar a que el professor, per un costat, i l'estudiant per un altre, puguin prendre decisions encaminades a millorar el procés d'aprenentatge.

Si l'avaluació es viu únicament com un sistema d'acreditació, aleshores el que esdevé rellevant és superar l'acreditació, treure una bona qualificació... i no pas aprendre. El tema de l'avaluació és molt complex perquè, entre altres consideracions, esdevé un instrument de poder en mans del professorat i això, d'entrada, dificulta la seva consideració com un mitjà que de manera compartida ha d'ajudar a professorat i alumnat a prendre decisions pel progrés d'aquest. Però precisament pel seu paper clau i per la seva complexitat és un element cabdal sobre el que cal reflexionar. L'avaluació pot ajudar o pot tirar per la borda totes les bones intencions que tinguem en altres vessants del procés formatiu.

Probablement la millor manera d'avançar en l'anàlisi, la reflexió i l'aposta per anar introduint canvis en la manera d'ensenyar i d'avaluar és mitjançant l'intercanvi entre el professorat. Trencar l'illa de la docència i crear estructures de relació i d'intercanvi no

és fàcil però és imprescindible per avançar en una millora docent que vagi més enllà d'innovacions o pseudoinnovacions aïllades que queden com una experiència puntual, amb molta poca incidència en la millora del sistema.

b) Acció tutorial i orientació

En la filosofia de l'espai europeu d'educació superior, es focalitza l'atenció en el procés d'aprenentatge: la nostra preocupació ha de ser ajudar de la millor manera possible a que l'estudiantat progressi en el seu procés d'aprendre. Així les coses, l'acció tutorial i l'orientació a l'alumnat esdevenen indispensables.

La tutorització consisteix en guiar, aconsellar, orientar... a l'estudiant per ajudar-lo a prendre les decisions més encertades. Trobar el punt just entre l'acompanyament i el protagonisme del propi estudiant en les decisions a prendre és el repte principal per a un tutor o tutora. Però cal tenir molt clar que aquest acompanyament és indispensable: l'estudiant necessita que se l'aculli, perquè les primeres experiències influeixen molt en el desenvolupament futur; necessita que se l'ajudi a entendre com és l'entorn o ambient universitari (força diferent d'aquell a que està acostumat, molt probablement); necessita que se l'ajudi quan es troba amb camins sense sortida; necessita que se l'orienti de cara al seu futur professional...

L'espai europeu ens porta a una preocupació pel treball no presencial de l'estudiant, a la mobilitat, a la formació permanent... ens està portant en definitiva cap a un intent d'adaptació a una societat plural, complexa, en canvi constat. En la societat del coneixement, la formació esdevé clau i és per això que el professorat ha d'intentar ajudar al màxim l'estudiant, l'ha d'ajudar perquè es vagi convertint en un membre actiu d'aquesta societat. Cal proporcionar tots els suports possibles a l'estudiant i cal fer-ho de manera que vagi esdevenint cada cop més autònom, més capaç de conduir el seu aprenentatge. La tutoria, entesa com acompanyament en aquest procés, és clau.

c) Avaluació de la docència i reconeixement dels mèrits docents.

Millorar la docència suposa un esforç pel professorat. I el cert és que quan un s'esforça li agrada trobar-hi recompenses o reconeixements. És en aquest sentit, que una aposta decidida per la millora de la qualitat docent requereix de la valoració i del reconeixement de les tasques docents de qualitat. Sense una aposta per situar la docència a les nostres universitats en el mateix nivell que se sol atorgar a la recerca – amb una avaluació rigorosa i amb un reconeixement social- es faria molt difícil avançar cap a una millora real de la qualitat docent.

Aquest reconeixement, així com l'estudi de la qualitat de la docència, requereix d'una cultura que vegi l'avaluació del professorat i de la docència com el millor sistema per a detectar necessitats de millora i per a prendre decisions conseqüents amb elles. L'avaluació de la docència ha de tenir una estreta relació amb polítiques de formació del professorat, amb ajuts a la innovació, amb la financiació de departaments... i també amb els processos de selecció i de promoció del personal acadèmic.

L'avaluació de la docència, però, té una dificultat: es fa difícil plantejar una avaluació de resultats. La tasca d'educar és sempre una tasca complexa amb resultats a mig i llarg termini i encara més si del que es tracta és d'adquirir unes competències que només podran mostrar-se a la pràctica.

L'avaluació de la tasca docent del professorat difícilment pot realitzar-se d'altra manera que valorant mitjans i processos. Es tracta de definir que és allò que si es dona proporciona més possibilitats de millorar la qualitat docent. Només podem avançar en aquesta avaluació establint indicadors indirectes. En tot cas, caldrà fer-ho així perquè l'avaluació ens és indispensable.

d) Suport a la docència, formació, assessorament i comunicació.

El suport institucional a les tasques docents és un element necessari per fer possible que el conjunt de la institució, més enllà d'experiències i iniciatives aïllades, progressi en la qualitat docent. Aquest progrés requereix de la posada en marxa de millores i d'innovacions per a les quals el professorat necessita assessorament i suport.

Els centres de recursos –amb el nom que sigui– poden ser una bona alternativa per proporcionar suport per a la millora i la innovació docent. Una part important d'aquest suport probablement haurà d'estar relacionat amb les tecnologies de la informació i la comunicació i, en general, amb el disseny i l'elaboració de materials didàctics. El suport ha de ser tecnològic però també pedagògic.

Qualsevol procés de canvi i de millora de la docència requereix, entre altres elements, de la formació del professorat, com per altra part succeeix amb qualsevol altra activitat professional. La formació continuada o permanent és vital perquè qualsevol professional –inclòs evidentment el docent– s'adapti a les noves necessitats i a les noves realitats que se succeeixen en la societat actual. Per aprofitar l'oportunitat que ens ofereix la convergència cap a l'espai europeu d'educació superior es requereix que la cultura de la pròpia formació vagi calant en el professorat universitari.

El concepte *formació* cal entendre'l en sentit ampli ja que hi ha moltes maneres de que el professorat reflexioni sobre la seva pràctica per a millorar-la. En aquest sentit, cal millorar el nivell i les característiques actuals de la comunicació –sobre temes docents– de les nostres universitats. En l'intercanvi, en el contrast, en la coordinació docent... es troba una de les llavors de processos de canvi i de millora de la docència. La comunicació ens ajuda a sentir-nos part d'un tot, a relativitzar les nostres dificultats, a plantejar-nos nous reptes, etc.

Una estratègia adequada per anar generalitzant, pas a pas, una major qualitat de la docència pot ser prestar una atenció i un suport específics a les titulacions i a les experiències amb les directrius de l'espai europeu d'educació superior. Aquestes titulacions i experiències poden esdevenir referents per a la resta de la institució. En aquesta línia, és recomanable articular un treball del professorat d'una titulació al voltant del disseny i la revisió del pla d'estudis, del pla docent i de les programacions específiques de cada grup d'estudiants.

Cada titulació té un Pla d'estudis. En aquest, es contempen una sèrie de matèries i d'assignatures. Cada assignatura ha de tenir el seu Pla docent, que es pot concretar en

un Programa. Per tant, es poden considerar tres nivells diferents de decisió i de concreció. En el nivell de decisió que es refereix al Pla d'estudis se situen els acords sobre les assignatures que l'han de constituir, el pes de la teoria i de la pràctica, els itineraris recomanats, etc. El Pla docent de cada assignatura estableix les característiques de l'assignatura en el marc del Pla d'estudis. El Programa concreta i desenvolupa el Pla docent per a un grup d'estudiants específic.

4. Qüestions clau i qüestions secundàries

En les darreres ponències que he realitzat al voltant de temes de docència en el context de l'espai europeu d'educació superior, he acostumat a acabar amb una reflexió sobre la necessitat de diferenciar el que són idees o qüestions clau del que són qüestions importants però secundàries. Si barregem unes i altres podem perdre el nord d'allò que ens ha de servir de guia, d'allò que és estratègic. Les dificultats i els embolics sobre temes concrets no ens han de fer oblidar del què hi ha darrera i hem de ser conscients que això que hi ha darrera –de vegades mig amagat– és allò bàsic, és allò a que no podem renunciar. Després, les concrecions seran unes o altres, dependent de molts factors però no hem d'oblidar les qüestions clau per tal que les passes que anem fent ens hi vagin acostant, de vegades potser fent alguns rodejos però reprenent el camí que ens porta cap a la qüestió clau així que puguem.

Així, per exemple:

- És essencial preocupar-se per l'aprenentatge de l'estudiant i per com ajudar-lo.
- ✓ És secundari fer servir unes tècniques o altres i uns o altres instruments metodològics. Tot i que això és important, hi ha moltes possibilitats diferents i la qüestió clau és que siguin útils per ajudar a l'aprenentatge de l'estudiant.

- És essencial el treball en equip i la coordinació docent.
- ✓ És secundari què comencem per una assignatura o una altra, el què cal per sobre de tot és anar construint una cultura de treball en conjunt.

- És essencial avaluar l'alumnat per a prendre decisions que ens permetin millorar el procés de formació.
- ✓ És secundari els instruments d'avaluació que fem servir. També en aquest cas, d'instruments n'hi ha molts i el que és prioritari és convertir l'avaluació en una oportunitat de millora.

- És essencial considerar la tutoria com una tasca central en la docència.
- ✓ És secundari delimitar estrictament el què és tutoria i el què és docència; el més important és acompanyar l'estudiant en el seu procés d'aprendre.

- És essencial que l'avaluació de la docència s'emmarqui en una política visible de valoració i de reconeixement de la qualitat docent.
- ✓ És secundari en què consisteixi exactament aquesta política mentre el professorat la percebi com una manera de valorar i reconèixer la qualitat en la docència.

- És essencial voler aprendre a ser millor professor o professora i, per tant, preocupar-se per formar-se.

- ✓ És secundari participar en un o altre tipus concret de formació mentre progressem en la nostra capacitat d'analitzar la pràctica i de prendre decisions per a millorar-la.

Tenir clara aquesta diferenciació entre allò important però secundari i allò clau és de tot punt necessari per orientar-nos en la complexitat de la docència universitària, una complexitat que de vegades fins i tot ens desanima una mica, però que a la vegada constitueix un dels reptes més engrescadors que hi pot haver: ajudar a una altra persona a aprendre.